

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Η ΕΚΤΗ ΕΒΔΟΜΑΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΣΕΡΓΙΟΥ

Τὴν πρώτην ἐβδομάδα τοῦ παρελθόντος Ἰουλίου μηνὸς συνεκλήθη εἰς τὸ ἐν Παρισίοις Ὁρθόδοξον ρωσικὸν Θεολογικὸν Ἰνστιτοῦτον τοῦ Ἁγίου Σεργίου ἡ ἕκτη ἐβδομάς λειτουργικῶν σπουδῶν. Εἰς αὐτὴν παρευρέθησαν ὑπὲρ τὰ τριάκοντα μέλη, περὶ τὴν λειτουργικὴν ἀσχολούμενοι ἐπιστήμονες, κληρικοὶ καὶ λαϊκοί, ἐκ διαφόρων χωρῶν καὶ διαφόρων δογμάτων, κυρίως Ὁρθόδοξοι καὶ Ρωμαιοκαθολικοί.

Ἡ ἐφετινὴ σειρά τῶν διαλέξεων* θέμα εἶχε τὰς χειροτονίας, αἵτινες ἐξητάσθησαν ἀπὸ λειτουργικῆς κυρίως ἐπόψεως, παραλλήλως ἕμως καὶ ἀπὸ κανονικῆς, δογματικῆς καὶ ἱστορικῆς πλευρᾶς.

Τὰ πλεῖστα τῶν θεμάτων ἦσαν ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέροντα καὶ τινὰ ἐξ αὐτῶν προσέφερον πολλὰ τὰ νέα εἰς τὴν ἐπιστήμην, γενόμενα ἀφορμὴ μακρῶν συζητήσεων.

Μικρὰν περιληψὶν τῶν διαλέξεων τούτων ἐπιχειροῦμεν κατωτέρω.

Ὁ θεοφιλέστατος ἐπίσκοπος Κατάνης κ. Κασσιανὸς ἀνέπτυξε τὸ θέμα «Χριστὸς : ἱερεὺς, ἐπίσκοπος, ποιμὴν» κατὰ τὴν Καινὴν Διαθήκην. Ὁ ὅρος «Ἱερεὺς» καὶ «Ἀρχιερεὺς» χρησιμοποιεῖται ἐκεῖ πρὸς δῆλωσιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς τοῦ ὑπερτάτου ἱερέως ἐν ἀντιδιαστολῇ καὶ ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἐξ ἀνθρώπων λαμβανομένους ἱερεῖς τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τοὺς περικειμένους ἀσθένειαν. Ἡ ἰδέα αὕτη εἶναι καταφανὴς καὶ εἰς τοὺς συνοπτικούς, ἀλλὰ κυρίως εἰς τὸν Ἰωάννην καὶ τὴν πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολὴν. Ἡ θυσία τοῦ Κυρίου παρουσιάζεται ἐκεῖ ὡς μία κατ' ἐξοχὴν τελετουργικὴ πρᾶξις, ὡς ποτήριον καὶ ἰδίως ὡς θυσία πασχαλίου ἄμνου, ἐκ τοῦ ὁποίου ὄστουν δὲν συντρίβεται καὶ ὁ ὁποῖος ὑπὲρ τοῦ κόσμου ἀγιάζει ἐαυτόν. Εἰς τὸ «τετέλεσται» καὶ εἰς τὸ «τελειοῦσθαι» υποκρίπτεται ἡ τελετουργικὴ ἔννοια τῆς ὀλοκληρώσεως τῆς θυσίας. Ἄλλ' ὁ Κύριος φέρει καὶ ἐνδύματα ὑπενθυμίζοντα τὰ τοῦ ἀρχιερέως τῆς Π.Δ. Κατὰ τὸ πάθος του εἶναι ἐνδεδυμένος χιτῶνα ἄρραφον, ὑφαντόν καὶ εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν παρουσιάζεται μὲ ὄλην τὴν λαμπρότητα καὶ τὴν πληρότητα τῆς ἀρχιερατικῆς στολῆς. Καὶ τὰ ἐν τῇ ζωῇ ἔργα του εἶναι ἔργα ἱερέως. Τὸ κήρυγμα τῆς καλῆς ἀγγελίας καὶ αἱ ἰάσεις, ἰδίᾳ δὲ αἱ θεραπείαι τῶν δαιμονιζομένων, τὸ ἐν πνεύματι καὶ ὕδατι βάπτισμα, τὸ εὐχαριστιακὸν δεῖπνον εἶναι ἔργα κατ' ἐξοχὴν ἱερατικά. Τέλος ἡ ἱερωσύνη τοῦ Κυρίου δὲν εἶναι τι τὸ παροδικὸν καὶ καταρνούμενον, ἀλλ' αἰώνιον καὶ ἀκατάλυτον, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν λευτικὴν ἱερωσύνην. Μεταδίδεται δὲ καὶ εἰς τοὺς πιστοὺς τῆς Ἐκκλησίας Του διὰ τοῦ βαπτίσματος καὶ εἰς τοὺς ἱερεῖς τῆς Ἐκκλησίας διὰ τῆς χειροτονίας, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι οὗτοι δὲν κέκτηνται ἰδίαν τινὰ ἱερωσύνην, ἀλλ' αὐτὴν ταύτην τὴν ἱερωσύνην τοῦ Κυρίου, εἰσερχόμενοι εἰς τὸ ἔργον Αὐτοῦ καὶ συμμετέχοντες εἰς τὴν ἱερατικὴν Αὐτοῦ ἰδιότητα. Ὁ ὅρος «Ἐπίσκοπος» χρησιμοποιεῖται διὰ τὸ πρόσωπον τοῦ Κυρίου εἰς τὴν Α' Πέτρου 2, 25, τιθέμενος παραλλήλως πρὸς τὸ «Ποιμὴν». Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι ὁ ἐπίσκοπος καὶ ὁ ἀρχιποιμὴν, ὁ ποιμὴν τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἐθνῶν καὶ ὁ ἀναζητητὴς τοῦ πλανηθέντος προβάτου, ἐκτελών ἔργον, ὡς ὁ ποιμὴν ὁ καλός, ἀπολύτως μοναδικὸν διὰ τῆς

* Περὶ τῆς κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος συγκληθείσης πέμπτης ἐβδομάδος λειτουργικῶν σπουδῶν βλ. ἡμέτερον ἄρθρον ὑπὸ τὸν τίτλον «Λειτουργικαὶ σπουδαί» εἰς τὸν «Ἀπόστολον Ἀνδρέαν» Κωνσταντινουπόλεως, φύλλον ὑπ' ἀρ. 368 (30/7/1958).

ουσίας τῆς ἰδίας ζωῆς πρὸς ἀνέυρεσιν καὶ σωτηρίαν αὐτοῦ. Ἐν τῇ μοναδικῇ του ταύτη ἀποστολῇ ὁ Κύριος δὲν δύναται νὰ ἔχη διαδόχους, διότι οὐδέποτε ἔπαυσε νὰ εἶναι ὁ ζῶν ποιμὴν. Ἔθηκε μὲν τὴν ζωὴν του, ἀλλὰ καὶ ἔλαβεν αὐτὴν, ὡς ἐξουσίαν ἔχων, παραμείνας αἰώνιος Ποιμὴν τῆς Ἐκκλησίας Αὐτοῦ. Οἱ ὄροι οὗτοι (ιερεὺς, ποιμὴν, ἐπίσκοπος) ἀπεδόθησαν κατὰ τὴν ἀποστολικὴν καὶ κυρίως μεταποστολικὴν ἐποχὴν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱεραρχίαν, οὐχὶ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀντικαταστάσεως ἢ ὑποκαταστάσεως τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ τῆς συμμετοχῆς αὐτῆς εἰς τὰς ἰδιότητας Αὐτοῦ.

Ἡ χειροτονία τοῦ ἐπισκόπου κατὰ τὸ ρωμαϊκὸν τυπικὸν) ἦτο τὸ θέμα τοῦ π. Β. Botte, διευθυντοῦ τοῦ λειτουργικοῦ Ἰνστιτούτου Παρισίων. Ἀπὸ τὰ πρῶτα σωζόμενα κείμενα (Ἀποστολικὴ Παράδοσις τοῦ Ἰππολύτου) παρηκολούθησε τὴν ἐξέλιξιν τῶν σχετικῶν εὐχῶν ἀναλύσας καὶ ὑπομνηματίσας αὐτάς. Ἐξήτασε κατόπιν τὴν ἐπίθεσιν τῶν χειρῶν καὶ τοῦ Εὐαγγελίου, τὴν εἰς τὸν Ρωμαϊκὸν τύπον προσιδιάζουσαν χρίσιν τῆς κεφαλῆς καὶ τῶν χειρῶν δι' ἁγίου Μύρου, τοῦ ἔσματος Veni Creator καὶ τῶν συνοδούντων τὴν ἐπίθεσιν τῶν χειρῶν καὶ τὴν χρίσιν λειτουργικῶν φράσεων, τέλος τὴν παράδοσιν τοῦ Εὐαγγελίου, τῆς μίτρας, ράβδου κλπ. Εἷς τινὰ τῶν νεωτέρων αὐτῶν στοιχείων ἀπεδόθη ἰδιαιτέρα ὑπὸ τῶν θεολόγων σημασία μέχρι τοῦ σημείου νὰ θεωρηθοῦν ἀπαραίτητα καὶ βασικὰ σημεῖα τῆς χειροτονίας αὐτὸ τὸ «εἶδος» τοῦ μυστηρίου, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον προσκάλεσε τὴν παραμέλησιν καὶ παραγνώρισιν τῆς ἀξίας τῶν ἀρχικῶν στοιχείων τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν καὶ τῆς καθαγιαστικῆς εὐχῆς. Τέλος ὑπέδειξε μερικὰς ἐνδεικνυμένας τροποποιήσεις εἰς νέαν τυχὸν μεταρρυθμίσιν τῆς τάξεως τῶν χειροτονιῶν.

Ὁ π. J. Lécuyer, τοῦ ἐν Ρώμῃ γαλλικοῦ Ἱεροσπουδαστηρίου, ὠμίλησε περὶ τῆς ἐνοίας τῶν χειροτονιῶν κατὰ τοὺς Πατέρας. Καὶ πρῶτον τῆς χειροτονίας τοῦ ἐπισκόπου ἄμεσος πάντοτε εἶναι ἡ σύνδεσις πρὸς τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἢ πρὸς εἰδικὴν τινὰ χάριν αὐτοῦ. Ὁ παραλληλισμὸς δὲ πρὸς τὴν χειροτονίαν τοῦ Ἀαρὼν καὶ τῶν υἱῶν του, τῆς χρίσεως τοῦ Δαυὶδ καὶ δὴ καὶ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ ὑπὸ τοῦ Μωυσέως, εἶναι ἰσχυρὰ χαρακτηριστικὸς τῆς ἀντιλήψεως τοῦ βόλου τοῦ ἐπισκόπου ὡς ἡγέτου τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ. Σῦροι κυρίως Πατέρες ἀναζητοῦν καὶ εἰς τὸν βίον τοῦ Κυρίου ἀνάλογον χειροτονίαν, πάνταν τοποθετούντων αὐτὴν εἰς τὸ ἐν Ἰορδάνῃ βάπτισμα, ἀλλ' ἄλλων εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου, τοῦ καταγομένου ἐξ ἱερατικῆς οἰκογενείας, χειροθεσίαν, ἄλλων εἰς τὴν ἀόρατον παρουσίαν τοῦ Πατρός. Τῶν Ἀποστόλων ἡ χειροτονία παρ' ἄλλων ἀναζητεῖται εἰς τὴν Πεντηκοστήν, ὑπ' ἄλλων εἰς τὴν Ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου, ὅτε ὑψώσας τὰς χεῖρας Αὐτοῦ ἠλόγησεν αὐτούς. Ἡ ἐπὶ τὸν ἐπίσκοπον ἐπίθεσις τοῦ Εὐαγγελίου ἐρμηνεύεται ἢ ὡς ὄρατὸν σημεῖον τῆς καθόδου τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐν εἰδει πυρίνης γλώσσης κατὰ τὸ γεγραμμένον ἀπὸ Ἰησοῦ βεβαίως εἰς τὴν γῆν ἢ ὡς τῆς ἀρχηγίας τοῦ νέου Ἰσραὴλ ἢ ὡς σημεῖον τῆς ὑποταγῆς τοῦ νομοθέτου - ἐπισκόπου ὑπὸ τὸν Νόμον τοῦ Θεοῦ ἢ, σιμνηθέστερον, ὡς σημεῖον τῆς μεταδόσεως τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἐξουσίας τῆς διδασχῆς τοῦ Εὐαγγελίου. Ἡ χειροτονία τοῦ πρεσβυτέρου παραλληλεῖται συνήθως πρὸς τὴν τῶν 70 Ἀποστόλων ἢ τῶν 70 πρεσβυτέρων τῶν Ἀριθμῶν, θεωρεῖται δ' ὡς μεταδοτικὴ εἰδικῆς τιнос χάριτος διαφοροῦσης — παρὰ τὴν ἀντίθετον γνώμην τοῦ Ἱερωνύμου — τῆς τοῦ ἐπισκόπου. Ἡ χειροτονία τοῦ διακόνου παρέχουσα τὴν χάριν τοῦ ὑπηρετεῖν, παραλληλεῖται πρὸς τὸ ἀξίωμα τῶν ἐπτὰ διακόνων — διαφωνούντων τοῦ ἱ. Χρυσοστόμου καὶ τινῶν ἄλλων, ταυτιζόντων αὐτοὺς πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους — καὶ δὴ καὶ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου, ὅστις οὐκ ἤλθε διακονηθῆναι, ἀλλὰ διακονῆσαι.

Ὁ ἀγγλικανὸς π. D. Webb ἐξήτασε τὴν τάξιν τῶν χειροτονιῶν τῆς Νεστοριανικῆς Ἐκκλησίας. Ὡς γνωστὸν εἰς τὴν Νεστοριανικὴν Ἐκκλησίαν ἡ τάξις τοῦ παραλληλισμοῦ τῶν ἱερατικῶν τάξεων πρὸς τὰ ἐννέα ἀγγελικὰ τάγματα παρήγαγεν ἐννέα ἱερατικούς βαθμούς : τὸ ἀναγνώστου, ὑποδιακόνου, διακόνου, ἱερέως-πρεσβυτέρου, περιοδεύοντος, χωρεπισκόπου, ἐπισκόπου, μητροπολίτου καὶ τοῦ πατριάρχου. Δι' ἐκάστην ἐξ αὐτῶν ἀνεζήτηθη καὶ ἐν παράλληλον εἰς τὸν βίον τοῦ Κυρίου, καθ' ὃ αὐτὸς ὁ Κύριος ἐξεπλήρωσε τὴν

εἰδικὴν δι' ἑκάστην τάξιν λειτουργίαν, ἐπὶ πδ. ἀναγνώστου εἰς τὴν συναγωγὴν τῆς Ναζαρέτ, ὑποδιακόνου, ὅτε εἰς τὸν ναὸν ἐξεδίωξε τοὺς ἐμπόρους, διακόνου κατὰ τὴν πλῆσιν τῶν ποδῶν, ἱερέως κατὰ τὸν μυστικὸν Δεῖπνον κλπ. Ὁ π. Webb λεπτομερῶς ἀνέλυσε καὶ περιέγραψε τὸ τυπικὸν τῆς χειροτονίας ἑκάστου βαθμοῦ καὶ παρουσίασε τὸ κείμενον τῶν εὐχῶν.

Σχετικὸν ἦτο καὶ τὸ θέμα τοῦ π. A. Raes, καθηγητοῦ τοῦ ἀνατολικοῦ Ἰνστιτούτου ἐν Ρώμῃ, «Παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν χειροτονιῶν τοῦ Χαλδαϊκοῦ τύπου». Δεδομένης τῆς ἰδιαιτέρας σημασίας τῶν χαλδαϊκῶν χειροτονιῶν λόγῳ τῆς ἀρχαιότητος αὐτῶν καὶ τῆς ἐκ τοῦ λοιποῦ χριστιανικοῦ κόσμου ταχείας ἀποκοπῆς τῆς ἐν λόγῳ Ἐκκλησίας λόγῳ ἱστορικῶν, γεωγραφικῶν καὶ δογματικῶν λόγων, προσλαμβάνει ἰδιαιτέρας σημασίας τὸ πρόβλημα ἀν εἰ ἐννέα προαναφερθεῖσαι ἱερατικαὶ τάξεις θεωροῦνται ὡς ἐννέα πραγματικοὶ βαθμοὶ τῆς ἱερωσύνης, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας ἐχούσας, ὡς γνωστόν, τρεῖς : τοῦ ἐπισκόπου, πρεσβυτέρου καὶ διακόνου. Ἀπὸ ὀρισμέναις λειτουργικῶν πράξεις καὶ ἀπὸ τὸ περιεχόμενον τῶν εὐχῶν δύναται νὰ συναχθοῦν στοιχεῖά τινα. Ἐν πρώτοις ἡ ἐπιθέσις τῶν χειρῶν δὲν ἀποτελεῖ τὸ μοναδικὸν γνῶρισμα τῶν τριῶν βαθμῶν· ὑπάρχει καὶ εἰς τινὰς ἄλλους, ὡς τοῦ ἀναγνώστου καὶ τοῦ ὑποδιακόνου. Ἐὰν κατὰ τὴν ἀνάδειξιν τῶν χωρεπισκόπων καὶ ἀρχιδιακόνων πρέπει νὰ ἐπιτίθενται αἱ χεῖρες ἡγέρθησαν διχογνωμίαι ἐν τῇ χαλδαϊκῇ ἐκκλησίᾳ. Οὐδὲν ἄρα ἀσφαλὲς συμπέρασμα ἐκ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν δύναται νὰ συναχθῆ. Ἡ στάσις τοῦ χειροτονουμένου κατὰ τὴν χειροτονίαν δὲν εἶναι περισσώτερον διαφωτιστικῆ. Ὁ διάκονος κλίνει τὸ ἐν γόνυ, ὁ πρεσβύτερος τὰ δύο καὶ ὁ ἐπίσκοπος χειροτονεῖται ὄρθιος, ἐρμηνευόμενα ὡς ἐνδεικτικὰ τῶν παρεχομένων ταλάντων, τοῦ ἐνός, δύο καὶ τῶν πέντε, ἢ συσχετιζόμενα πρὸς τὴν ὑποδοχὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἢ καὶ θεωρούμενα ὡς πράξις μετανοίας. Πλὴν ὅμως γονυκλινεῖς χειροτονοῦνται καὶ οἱ χωρεπίσκοποι καὶ οἱ ἀρχιδιάκονοι, ἐνῶ ὁ ὑποδιάκονος ὄρθιος. Αἱ χειρονομίαι τῶν χειροτονουμένων κατὰ τὴν ὥραν τῆς εἰσόδου εἰς τὸ θυσιαστήριον δίδουν στοιχεῖόν τι. Ὁ διάκονος καλύπτει διὰ τῶν δύο χειρῶν τοῦ τὰ ὦτα, ἐρμηνευόμενον ὡς συμβολίζον τὴν ὑποταγὴν αὐτοῦ εἰς τὸν ἱερέα καὶ ἐπίσκοπον, ὁ ἱερεὺς καλύπτει τοὺς ὀφθαλμοὺς, εἴτε ἐκ δέους πρὸ τῶν ἀποκαλυπτομένων μυστηρίων, ἢ διότι λαμβάνει τὴν δύναμιν νὰ ἐπικαλῆται τὸ ἅγιον Πνεῦμα καὶ νὰ διδῇ εὐλογία. Διὰ τὸν ἐπίσκοπον ὅμως ὡς καὶ διὰ τὰς ἄλλας τάξεις δὲν ὑπάρχει ἀνάλογόν τι. Ἡ κατὰ τὴν χειροτονίαν τῶν τριῶν βαθμῶν σημειώσεις διὰ σταυροῦ ἐπὶ τοῦ μετώπου τοῦ χειροτονουμένου δὲν εἶναι περισσώτερον διαφωτιστικῆ, διότι ὑπάρχει καὶ εἰς τὴν χειροτονίαν τοῦ ἀρχιδιακόνου. Τὸ μόνον διαφωτιστικὸν στοιχεῖον παρέχεται ἀπὸ τὰς εὐχάς. Αἱ εὐχαὶ τῆς χειροτονίας τοῦ διακόνου, πρεσβυτέρου καὶ ἐπισκόπου ἔχουν συνταχθῆ κατὰ τὸ αὐτὸ σχῆμα : Ὁ Θεὸς ἐξέλεξε τὴν Ἐκκλησίαν Του, ἐγκαθίδρυσε προφήτας, ἀποστόλους κλπ., ἡ διαδοχὴ ἔφθασε μέχρις ἡμῶν. Ἀκολουθεῖ ἡ ἰκεσία διὰ τὴν κάθοδον τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπὶ τὸν χειροτονούμενον διὰ νὰ δώσῃ εἰς αὐτὸν τὴν χάριν (διὰ τὸν διάκονον), νὰ ἐπισκιάσῃ αὐτὸν (διὰ τὸν πρεσβύτερον), νὰ ἐγκατοιχῆ ἐν αὐτῷ (διὰ τὸν ἐπίσκοπον). Εἰς οὐδεμίαν ἐκ τῶν λοιπῶν τάξεων ὑπάρχει ἀνάλογον σχῆμα καὶ ἐπικλήσις τοῦ ἁγίου Πνεύματος· εἶναι ἀπλαῖ εὐλογία, εἶδος ἐγκαθιδρύσεως εἰς ἐν ἀξίωμα. Ἐπομένως καὶ ἐν τῇ χαλδαϊκῇ Ἐκκλησίᾳ οὐσιαστικῶς πρόκειται περὶ τριῶν μόνων βαθμῶν, ὡς καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς Ἐκκλησίαις.

Ὁ π. E. Lanne, τῆς Μονῆς Chevetogne, ἀνέπτυξε τὸ θέμα : «Αἱ χειροτονίαι ἐν τῷ Κοπτικῷ τύπῳ· ἡ σχέσις των πρὸς τὰς Ἀποστολικὰς διαταγὰς καὶ τὴν Ἀποστολικὴν παράδοσιν τοῦ Ἰππολύτου». Ἀναλύσας φιλολογικῶς τὰς κοπτικὰς εὐχὰς ὁ π. Lanne παρουσίασε τὴν ἐξάρτησιν αὐτῶν ἐκ τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν καὶ τῆς Διαθήκης τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ δι' αὐτῶν ἐκ τῆς Ἀποστολικῆς Παραδόσεως τοῦ Ἰππολύτου. Τὸ σημερινὸν βοχαιρικὸν κείμενον εἶναι μετάφρασις ἀπολεσθεῖσης σαχιδικῆς μεταφράσεως ἑλληνικοῦ πρωτοτύπου, ὑποστῶν βραδύτερον σιριακὰς ἐπιδράσεις, ὡς καὶ ἐλαφρὰς θεολογικὰς τροποποιήσεις καὶ διασκευάς. Μερικὰ δ' εὐεξήγητα μεταφραστικὰ καὶ ἀντιγραφικὰ σφάλματα ἠλλοίωσάν πως τὴν ἀρχικὴν μορφήν τοῦ κειμένου.

Ἡ διάλεξις, ἡ ὅποια προεκάλεσε τὴν μεγαλύτεραν συζήτησιν καὶ τὰς περισσοτέρας ἀντιρρήσεις ἦτο ἡ τοῦ π. Ν. Afanassieff, τοῦ Ἰνστιτούτου τοῦ Ἀγ. Σεργίου, με θέμα : «Μερικαὶ σκέψεις ἐπὶ τῶν εὐχῶν τῆς χειροτονίας τοῦ ἐπισκόπου καὶ τοῦ πρεσβυτέρου κατὰ τὴν Ἀποστολικὴν Παράδοσιν». Ὁ ἐν τῇ εὐχῇ τῆς χειροτονίας τοῦ ἐπισκόπου χρησιμοποιούμενος ὄρος «ἀρχιερεὺς», ἀποδιδόμενος εἰς τὴν Κ. Διαθήκην καὶ εἰς τὴν πρὸ τοῦ Ἱππολύτου ἐκκλησιαστικὴν φιλολογίαν εἰς μόνον τὸν Κύριον καὶ ἡ φράσις «ἀμαρτίας συγχωρεῖν» ἄνευ περιοριστικῶν ὀρίων, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰς κρατούσας τότε ἰδέας καὶ ἐρίδας ἐν σχέσει ἰδίως πρὸς τοὺς πεπτωκότας, δίδουν ἀφορμὴν εἰς τὸν π. Afanassieff νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι τὸ πρῶτον τότε συνετάχθη ἡ εὐχὴ τῆς χειροτονίας τοῦ ἐπισκόπου καὶ τὸ πρῶτον τότε εἰσήχθη εἰς λειτουργικὴν χρῆσιν παρομοία εὐχὴ. Καὶ ὑπῆρχε μὲν ἐξ ἀρχῆς ὁ βαθμὸς τοῦ ἐπισκόπου ὡς μοναρχικὸν ἀξίωμα συγκεντροῦν τὴν διοικητικὴν τῆς Ἐκκλησίας ἐξουσίαν, λειτουργικῶς ὁμοίως ἡ χειροτονία ἦτο μία : ἡ τοῦ πρεσβυτέρου. Εἰς ἐκ τῶν πρεσβυτέρων ἐν περιπτώσει χηρείας τῆς θέσεως τοῦ ἐπισκόπου, κατόπιν ἐκλογῆς, κατελάμβανε τὴν κεντρικὴν ἐν τῷ συνθρόνῳ θέσιν καὶ ἐγκαθίστατο ἰσοβίως ἐπίσκοπος, ἄνευ ἰδιαίτερας χειροτονίας, εἰ μὴ μόνον διὰ τελετῆς τινος — τοῦ σημερινοῦ ἐνθρονισμοῦ. Δύο ὑποθετικὰς ἀντιρρήσεις ἀντέκρουσεν ὁ π. Afanassieff : πρῶτον τὴν ἔλλειψιν πληροφοριῶν διὰ τὴν πρὸ τοῦ Ἱππολύτου ἐκκλησιαστικὴν πρᾶξιν. Ἡ σιγὴ δὲν σημαίνει πάντοτε καὶ ἔλλειψιν σχετικῶν κειμένων ἀπολεσθέντων, ἀλλ' οὔτε καὶ ὑπαρξίαν δεύτερον ὅτι ὁ Ἱππόλυτος, ἐκπρόσωπος τῆς συντηρητικῆς μερίδος, ἔχει συνείδησιν ὅτι δὲν καινοτομεῖ, ἀλλ' ἐκφορᾷ ἐν γνήσιαν ἀποστολικὴν παράδοσιν οὐδὲν προσθέτων ἢ ἴδιον ἐπινοῶν. Ἠλλὴν εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην δὲν ὑπῆρχεν ἡ ἀκριβὴς ἐννοία τῆς ἱστορικῆς παραδόσεως ὑπὸ τὴν σημερινὴν αὐτῆς μορφήν, ὑπάρχοντος δ' ἐξ ἀρχῆς τοῦ πράγματος, ἐν βῆμα ὑπελείπετο διὰ νὰ δημιουργηθῇ καὶ ὁ τελετουργικὸς του καθαιγιασμός, ὡς καὶ βραδύτερον διὰ τὸν ἐπίσκοπον Ρώμης, ἀλλὰ καὶ Μόσχας, ἐν βῆμα μόνον ἠδύνατο νὰ φέρῃ τὸν καθαιγιασμὸν οὐσιαστικῶς ἡδὴ ὑπάρχοντος βαθμοῦ. Ἡ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας ἀστάθεια τῆς ὀρολογίας (πρεσβύτερος - ἐπίσκοπος) ἀκριβῶς δεικνύει τὴν ἀστάθειαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς συνειδήσεως, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν χρόνον καθ' ὃν ὁ ἐπίσκοπος ἔπαυε νὰ εἶναι πρεσβύτερος.

Ἡ ὑπὸ τοῦ π. Boite προσηχθησάν τρία ἐπιχειρήματα κατὰ τῆς θέσεως τυχῆς : Ἡ ὑπαρξίς οὐ μόνον σαφῶς διακρινόμενου βαθμοῦ τοῦ ἐπισκόπου κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Κυπριανοῦ, ἀλλὰ καὶ σώματος τῶν ἐπισκόπων. Ὁμοίως, παλαιότερον ἀκόμη, ἡ ὑπὸ Ἰγνατίου τοῦ Θεοφόρου μαρτυρουμένη ὑπαρξίς σώματος πρεσβυτέρων, διαστελλομένου τοῦ ἐπισκόπου καὶ τρίτον ἡ ἐκ τῆς Κ. Διαθήκης προέλευσις τοῦ ἐπισκοπικοῦ προνομίου τοῦ ἀφιέναι ἀμαρτίας).

Ὁ καθηγητὴς κ. G. Hoffmann ἐξέθεσε τὴν θεολογικὴν θέσιν τῆς Λουθηρανικῆς ἐκκλησίας ἐπὶ τοῦ θέματος τῶν χειροτονιῶν καὶ στοιχεῖά τινα τοῦ κατ' αὐτὰς τηρουμένου τυπικοῦ.

Ἐνδεικτικὴ ἐξαιρετικῶς βαθεῖα μελέτης καὶ ἐμβαθύνσεως εἰς τὰ πατερικὰ κείμενα ἦτο ἡ διάλεξις τοῦ π. C. Montdesert, διευθυντοῦ τῆς πατρολογικῆς σειρᾶς «Sources Chrétiennes», ἀναφερθεῖσα εἰς τοὺς ὑπὸ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως χρησιμοποιουμένους ὄρους ἐπίσκοπος, διάκονος, πρεσβύτερος, λαϊκὸς κλπ. Ὁ ὄρος «ἐπίσκοπος», ἀποδιδόμενος συνήθως εἰς τὸν Κύριον, συχνάκις λαμβάνεται πρὸς δήλωσιν τοῦ ἐπισκόπου ὑπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν τοῦ ὄρου ἐννοίαν. Οὕτω ἐπίσκοπος ἀποκαλεῖται ὁ δίκαιος Ἰάκωβος ὁ ἀδελφὸς τοῦ Κυρίου, ὁ ἕτερος εἰς τὸ ἐπεισόδιον Ἰωάννου τοῦ Ἀποστόλου καὶ τοῦ ληστοῦ, ὡς καὶ οἱ «ὑπὸ τοῦ Πνεύματος σημειούμενοι» ἐπίσκοποι τῆς Ἐκκλησίας. Διάκονος τοῦ Θεοῦ ἀποκαλεῖται αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς Χριστός. Τὸ «λαϊκὸς» ἄπαξ ἀπαντῶμενον ἐν τῇ συνήθει ἐννοία, τίθεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὸ πρεσβύτερος καὶ διάκονος. Ὁ ὄρος «πρεσβύτερος» ἀπαντᾶται συχνὰ δηλῶν τὴν σχετικὴν ἐκκλησιαστικὴν διακονίαν, τιθεμένην παραλλήλως πρὸς τὸ ἔργον τῶν ἀγγέλων, οὐδέποτε ὁμοίως χρησιμοποιεῖται ὁ ὄρος «ιερεὺς». «Πρεσβυτέριον»,

«πρωτοκαθεδρία» καὶ «ιεραρχία» ἐν πνευματικῇ ἐννοίᾳ, ὡς δηλοῦσα τὴν οὐράνιον ἱεραρχίαν, εἰκόνα τῆς ἐπιγείου. Ἡ ἱστορία τῶν Ἀποστόλων ἐπαναλαμβάνεται ἐν τῇ ἐπιγείῳ ἱεραρχίᾳ. Καὶ ἐδῶ, ὡς καὶ ἐκεῖ, διακρίνονται τὰ στάδια τῆς κλήσεως, εὐλογίας, ἀποστολῆς. Παρὰ ταῦτα πᾶς ἀληθὴς «γνωστικὸς» εἶναι καὶ ἱερεὺς. Ἡ τελευταία αὕτη ἰδέα ὡς καὶ ὁ ἰδιαιτερός τονισμὸς τῆς ἰδέας τῆς ἐμπράκτου ἀγάπης, ἐρμηνεύεται ὡς ὑποδηλοῦσα ἀντικληρικὴν ἢ ἀντιιεραρχικὴν τινὰ τάσιν.

Ὁ π. Hardy ὠμίλησεν περὶ τῶν ἀπὸ ἱστορικῆς, λειτουργικῆς καὶ δογματικῆς ἀπόψεως κυρίων σημείων τῆς χειροτονίας. Δύο εἶναι τὰ κύρια στοιχεῖα τῶν χειροτονιῶν εἰς πάσας τὰς Ἐκκλησίας καὶ εἰς πάσας τὰς ἐποχάς : ἡ ἐπίθεσις τῶν χειρῶν καὶ ἡ συνοδουσα ταύτην εὐχή. Αἱ εἰς τὰς λεπτομερείας διαφοραὶ δὲν ἠλλοίωσαν τὰ βασικὰ ταῦτα σημεῖα. Εἰς τὴν δύσιν ὁμοῦς ἡ προσθήκη ἄλλων περισσώτερον ἐντυπωσιακῶν πράξεων, ὡς ἡ παράδοσις τῶν ἱερῶν ἀντικειμένων καὶ αἱ χρίσεις, συνετέλεσαν οὐχὶ μόνον εἰς τὸ νὰ ἐπισκιασοῦν τὰ δύο κεντρικὰ σημεῖα, ἀλλὰ καὶ νὰ τεθῇ ἐν τῇ σχολαστικῇ θεολογίᾳ τὸ πρόβλημα τοῦ εἶδους τοῦ μυστηρίου τούτου. Εἰς τὴν ἀνατολήν ἡ τέλεισις τῆς χειροτονίας ἐντὸς τοῦ ἰ. βήματος μακρὰν τῶν βλεμμάτων τοῦ λαοῦ συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ ὑπερτονισθῇ ἡ σημασία τῶν ἔξω τοῦ βήματος πράξεων, τῆς προσαγωγῆς καὶ τῆς ἐνδύσεως. Πλὴν ὁμοῦς πρόβλημα τοῦ εἶδους τοῦ μυστηρίου δὲν ἐτέθη. Εἰς τὴν ἀγγλικανικὴν ἐκκλησίαν ἡ κατὰ σχολαστικὴν ἐπίδρασις εἰσαγωγῆς τῆς «προστακτικῆς μορφῆς» ἐπεσκέπασε τὴν σημασίαν τῆς χειροτονητηρίου εὐχῆς. Τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ εἰς τὰς χειροτονίας τῶν νοτίων Ἰνδιῶν. Καὶ τὰ συμπεράσματα : α) χωρὶς νὰ ἀπορριφθοῦν τὰ ἐπὶ μέρους στοιχεῖα, ἡ προσοχὴ κατὰ τὴν τελετὴν καὶ ἐν τῇ θεολογίᾳ πρέπει νὰ στραφῇ πρὸς τὰ δύο ἀρχέγονα καὶ οὐσιώδη σημεῖα : τὴν εὐχὴν καὶ τὴν ἐπίθεσιν τῶν χειρῶν. β) Ἰδιαιτέρας προσοχῆς ἄξιον εἶναι ὅτι αἱ χειροτονίαι ἐγένοντο πάντοτε ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς θ. λειτουργίας. γ) Δὲν θὰ ἦτο ὀρθὸν νὰ ἀμφιβάλλῃ τις διὰ τὸ ἔγκυρον τῆς χειροτονίας ἂν ἡ προσοχὴ τοῦ χειροτονουμένου ἦτο ἐστραμμένη πρὸς τὰ δευτερεύοντα, ἐφ' ὅσον ὑπῆρχον καὶ τὰ πρωτεύοντα στοιχεῖα. δ) Δὲν πρέπει νὰ λησμονῆται ὅτι ἡ ἱερωσύνη εἶναι ἡ ἐνέργεια τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Τὰ ἐπὶ μέρους στοιχεῖα ἐν τῇ χειροτονίᾳ ἔχουν βεβαίως σημασίαν, ἀλλ' ἡ σημασία αὕτη δὲν πρέπει νὰ ὑπερτονίζεται.

Τέλος ἡ ὁμιλία τοῦ π. P. Schneirla, τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τοῦ Brooklyn, εἶχεν ὡς θέμα τὴν μὴ κανονικὴν χρησιμοποίησιν τῶν τάξεων τῶν χειροτονιῶν, τὰς παρεκτροπὰς δῆλον ὅτι ἀπὸ τὴν κανονικὴν καὶ παραδεδομένην ἀκολουθίαν τῆς χειροτονίας. Τοιαύτας ἀπερίθμησεν : α) Τὰς χειροτονίας γυναικῶν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ καὶ νῦν παρὰ τισὶ τῶν προτεσταντῶν. β) Τὴν ἀνύψωσιν τοῦ διακόνου ἀπ' εὐθείας εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν βαθμὸν παραλειπομένης τῆς εἰς πρεσβύτερον χειροτονίας. γ) Τὴν χειροτονίαν εἰς πρεσβύτερον ἢ ἐπίσκοπον τελουμένην παρὰ πρεσβυτέρων. δ) Τὴν περίπτωσιν τῆς χειροτονίας τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας. ε) Τὰ προνόμια τῶν ἡγουμένων τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας. στ) Τὰς ἐν τῇ συγχρόνῳ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ ἐπισυμβάσας ἀναλόγους ἐξαίρεσεις (Οὐκρανικὴ Ἐκκλησία). ζ) Τὴν χρῆσιν ἐνὸς ἀκύρου ἢ ἀμφισβητήσιμου ἐγκυρότητος τυπικοῦ ἢ ἀκυρον χρῆσιν ἐνὸς ἐγκύρου τυπικοῦ. η) Τὴν ἀναχειροτονίαν ἐπισκόπου διὰ τὴν ἀνάδειξίν του εἰς Πατριάρχην. θ) Τὰς χειροτονίας αἰρετικῶν ἢ σχισματικῶν. Ἀνεφέρθη δὲ καὶ εἰς τὰς κατὰ καιροὺς προταθείσας ἢ χρησιμοποιοθηείσας λύσεις, ὡς τὴν Οἰκονομίαν ἐν τῇ ἀνατολικῇ καὶ τὴν *Sanatio in radice* εἰς παραλλήλους περιπτώσεις ἐν τῇ δυτικῇ Ἐκκλησίᾳ. Εἰς τὰς ὡς ἄνω ἀπαριθμουμένας παρεκτροπὰς θὰ ἠδύναντο νὰ προστεθοῦν ἡ ἐξ ἀποστάσεως χειροτονία Δανιὴλ τοῦ στυλίτου, αὐτοῦ μὲν ἱσταμένου ἐπὶ τοῦ κλονός του τοῦ δ' ἀρχιεπισκόπου Γενναδίου παρὰ τὴν βᾶσιν αὐτοῦ (βλ. Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Δανιὴλ τοῦ στυλίτου, § 42-43 ἐν H. Delehaye, *Les saints stylites, Subsidia Hagiographica* 14, Bruxelles-Paris 1923, σελ. 38-40) καὶ τὴν παρὰ τὴν θέλησιν τῶν χειροτονουμένων ἀναγκαστικὴν χειροτονίαν ὡς ἡ ἀνωτέρω καὶ ἄλλα, ὧν βρῖθουσι τὰ μοναχικὰ κείμενα.

Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ ΕΒΔΟΜΑΣ ΤΟΥ ΜONT-CÉSAR
(20-25 Ἰουλίου 1959)

Τὰ ὑπὸ τοῦ λειτουργικοῦ Κέντρου τῆς ἐν Louvain τοῦ Βελγίου μονῆς τῶν Βενεδικτινῶν τοῦ Mont-César ὀργανούμενα ἀπὸ τοῦ 1910 λειτουργικὰ συνέδρια ἔδωσαν μεταπολεμικῶς τὴν θέσιν των εἰς τὰς «Ἐβδομάδας μελέτης διὰ τοὺς καθηγητὰς τῆς λειτουργικῆς» τῶν Σεμιναρίων, μὲ διάφορον ἐντελῶς χαρακτῆρα. Εἰς τὰ πρῶτα συμμετεῖχον κατ' ἀρχὴν ὅλοι οἱ κληρικοὶ τοῦ Βελγίου, τὰ δὲ ἀναπτυσσόμενα θέματα ἀφεώρων κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὰ ποιμαντικὰ προβλήματα, τὰ ἀναφεύμενα εἰς τὴν καθ' ἡμέραν λειτουργικὴν δραστηριότητα τοῦ ἐφημερίου, χωρὶς νὰ παραθεωρῆται καὶ ἡ ἀνάγκη τοῦ ἱστορικοῦ καὶ ἐπιστημονικοῦ καταρτισμοῦ τῶν συμμετεχόντων εἰς αὐτά. Αἱ λειτουργικαὶ ἐβδομάδες, ἀπευθυνόμεναι μόνον πρὸς τοὺς εἰδικοὺς καθηγητὰς τῆς λειτουργικῆς τῶν ἐκκλησιαστικῶν Σχολῶν, ἀποβλέπουν εἰς τὸν καλλίτερον καταρτισμὸν τούτων καὶ συγχρονισμὸν τῆς μορφώσεως των ἐπὶ τῇ προοπτικῇ τῆς ἐν τοῖς Σεμιναρίοις διδασκαλίας. Εὐνόητον εἶναι ὅτι τὰ μαθήματα-διαλέξεις κατέστησαν εἰδικώτεροι καὶ αὐστηρῶς ἐπιστημονικοῦ χαρακτῆρος καὶ ἡ ἐπακολουθοῦσα συζήτησις ἀκαδημαϊκώτερα, τὸ δὲ κλίμα μᾶλλον διεθνὲς διὰ τῆς συμμετοχῆς μελῶν οὐχὶ μόνον ἐκ τοῦ Βελγίου, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἄλλων γαλλοφώνων χωρῶν καὶ ὅλων τῶν ἄλλων εὐρωπαϊκῶν κρατῶν καὶ τῆς Ἀγγλίας καὶ αὐτῆς ἔτι τῆς Ἀμερικῆς. Περιττὸν εἶναι νὰ ἐξαρθοῦν οἱ ἐξαιρετικοὶ καρποὶ τῶν ἐβδομάδων τούτων ἢ σοβαρότης καὶ τὸ ἀκρως ἐνδιαφέρον τῶν ἀναπτυσσομένων θεμάτων, ἢ πρὸς τοὺς καθηγητὰς ἐπαφή, ἢ ἀμοιβαία γνωριμία καὶ ἡ ἀνταλλαγὴ τῆς διδασκτικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς πείρας, ἢ ἐπὶ τῶν φλεγόντων προβλημάτων συζήτησις καὶ ἡ διὰ τῆς συμμετοχῆς εἰς τὰς ἀκολουθίας, τράπεζαν καὶ τὴν ἐν γένει ὑποδειγματικὴν ζωὴν τῆς Μονῆς προσγινομένη ὠφέλεια.

Ἡ ἐφετινὴ ἐβδομάς* ἤρχισε τὸ ἑσπέρας τῆς Κυριακῆς 19ης Ἰουλίου καὶ ἑτερματίσθη τὴν μεσημβρίαν τοῦ Σαββάτου τῆς 25ης Ἰουλίου, περιέλαβε δὲ ἐκτὸς τοῦ κανονικοῦ προγράμματος καὶ τὸν ἑορτασμὸν τῆς πεντηκονταετηρίδος τῆς λειτουργικῆς κινήσεως καὶ μίαν ὁμαδικὴν ἐπίσκεψιν εἰς τὴν Μονὴν τῆς Chevetogne πρὸς ὑποβολὴν τῶν σεβασμάτων εἰς τὸν ἱδρυτὴν τῆς κινήσεως π. Lambert Beauduin (ἀπόγευμα Ἐτάρτης καὶ Πέμπτης 22ας καὶ 23ης Ἰουλίου).

Αἱ διαλέξεις - μαθήματα, ἀκολουθοῦμεναι ὑπὸ ὠριαίας συζητήσεως πρὸς λύσιν ἀποριῶν κλπ., εἶχον κατανεμηθῆ ὡς ἐξῆς :

Ὁ προηγούμενος τοῦ Mont-César καὶ ὁμότιμος καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Louvain π. B. Capelle εἰς δύο μαθήματα ἠσχολήθη μὲ τὴν εὐλογία τοῦ ὕδατος τοῦ βαπτίσματος καὶ τὴν προέλευσιν καὶ ἱστορίαν τῶν σχετικῶν λειτουργικῶν πράξεων, τὴν σύνδεσιν πρὸς τὴν νυκτερινὴν ἀκολουθίαν τοῦ Πάσχα καὶ τοῦ πασχαλίου φωτός. Ὑπομνηματίσας δὲ τὰς σχετικὰς εὐχὰς, ἠρεῦνήσας τὰς θεωρίας περὶ συγγραφῆς αὐτῶν ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Ραβέννης Πέτρου τοῦ Χρυσολόγου ἢ τῆς Γαλλικανικῆς ἢ Ρωμαϊκῆς προελεύσεως αὐτῶν.

Σχετικὸν ἦτο καὶ τὸ θέμα τοῦ ἱερομονάχου π. B. Botte, διευθυντοῦ τοῦ Λειτουργικοῦ Ἰνστιτούτου τῶν Παρισίων, εἰς δύο ὁμοίως διαλέξεις : «Τὰ τυπικὰ τῆς μνήσεως ἐν τῇ ἀνατολῇ». Περιγράφας τὰς ἀκολουθίας ταύτας διὰ τὸν καλλίτερον κατατοπισμὸν τῶν ἀκροατῶν, ἀνέλυσε τὴν γένεσιν καὶ ἐξέλιξιν αὐτῶν συγκριτικῶς καὶ ἐν παραλληλισμῷ πρὸς τὰ ἐν τῇ δύσει κρατοῦντα. Ἀκολούθως ἐξήτασε τὰ ἀκανθώδη προβλήματα τῆς προελεύσεως τοῦ

* Πλεόνα περὶ τῆς ἱστορίας τῶν λειτουργικῶν ἐβδομάδων καὶ μίαν περιληψιν τῶν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος γενομένων διαλέξεων βλ. εἰς τὸ περιοδικὸν τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Μυτιλήνης «Ὁ Ποιμὴν» ἔτος ΚΙ' (1958), σελ. 321-324 εἰς ἡμέτερον ἄρθρον ὑπὸ τὸν τίτλον : «Ἡ λειτουργικὴ ἐβδομάς τοῦ Mont-César (16-21 Ἰουλίου 1958)».

δρου ἀσύνταξις) καὶ τῆς προσιδιαιζούσης εἰς τὴν ἀνατολὴν σχετικῆς ἀκολουθίας τῆς «συντάξεως» καὶ τοῦ περιπεπλεγμένου θέματος τῶν ἐν τῇ ἀνατολῇ προβαπτισματικῶν καὶ μεταβαπτισματικῶν χρίσεων καὶ τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς τὰ χαρίσματα τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τοῦ μυστηρίου δηλονότι τοῦ χρίσματος. Τέλος ἐδικαιολόγησε τὴν σκανδαλίζουσάν πως τοὺς δυτικούς, ὡς ἀθετοῦσαν ἀποστολικὴν παράδοσιν καὶ καταργοῦσαν ἀποστολικὸν καὶ ἐπισκοπικὸν προνόμιον, παροχὴν τοῦ μυστηρίου τοῦ χρίσματος ὑπὸ πρεσβυτέρου, ὡς προσπάθειαν διασώσεως τῆς ἐνότητος ἐν τῇ χριστιανικῇ μῆσει καὶ μὴ καταργοῦσαν, διὰ τῆς χρησιμοποιοῦσας τοῦ ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου ἀγιαζομένου μύρου, ἀπολύτας τὸ ἐπισκοπικὸν προνόμιον. Κατέληξε δ' εἰς μίαν χρησιμωτάτην συμβουλήν : «Τὸ πρόβλημα εἶναι πολὺ λεπτόν· καὶ αἱ δύο πράξεις εἶναι ἔγκυροι καὶ αἱ δύο ἔχουν ὑπὲρ αὐτῶν ἐπιχειρήματα καὶ αἱ δύο πρέπει νὰ λαμβάνωνται ὑπ' ὄψιν καὶ νὰ μὴ καταφρονῶμεν τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην. Ἐκάστη ἐξ αὐτῶν ἀποτελεῖ τὴν πρᾶξιν μιᾶς τοπικῆς ἐκκλησίας· καὶ αἱ δύο τῆς οἰκουμένης».

Συναφῆ ἦσαν καὶ τὰ τέσσαρα μαθήματα τοῦ ἐν Στρασβούργῳ καθηγητοῦ π. Chavasse : «Τὰ scrutinia τοῦ βαπτίσματος». Συγκεντρώσας καὶ ἀναλύσας μὲ θαυμαστὴν ἐπιμέλειαν καὶ ἀκριβείαν τὰ λειτουργικὰ καὶ πατερικὰ κείμενα, καθώρισε τὴν ἔννοιαν, ἱστορίαν καὶ τὸ περιεχόμενον τούτων. Κατ' ἀρχὰς τρία, κατόπιν ἐπτὰ, κατὰ τὰ χαρίσματα τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὰ scrutinia, ἀπετέλουν προβαπτισματικὰς συγκεντρώσεις τῶν κατηχουμένων καὶ τῶν πιστῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς μεγάλης Τεσσαρακοστῆς μὲ πολλαπλοῦν σκοπὸν. Προηγεῖτο ἐξέτασις τῶν διαθέσεων καὶ τῶν γνώσεων τῶν κατηχουμένων, ἥτερο ἐξορκισμὸς καὶ ἡ ὅλη συγκινητικὴ ἐπεστέφετο διὰ τῆς θ. λειτουργίας, εἰς τὸ πρῶτον μέρος τῆς ὁποίας οἱ μετέχοντες κατηχούμενοι ἠκροῶντο καὶ τῆς ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῶν ἀναγνωσμάτων κατηχητικῆς διδασκαλίας, ἀποχωρούντων δ' αὐτῶν οἱ πιστοὶ προσέφερον ὑπὲρ τούτων τὴν θ. εὐχαριστίαν. Βαθμηδὸν ἡ ἔννοια τῆς λέξεως ἐξέπεσεν εἰς τὴν ἔννοιαν «ἐξορκισμὸς», τοῦ πλέον ἐντυπωσιακοῦ μέρους τῆς ὅλης συγκεντρώσεως. Εἰς τὰ κείμενα τῶν ἐξορκισμῶν τούτων ὡς καὶ εἰς τὰ βιβλικὰ ἀναγνώσματα, τὰ κοινωνικὰ καὶ λοιπὰ κινήτὰ μέρη τῆς θ. λειτουργίας δύναται τις ἐπακριβῶς νὰ ἴδῃ τὰ ἴχνη καὶ νὰ ἀνασυντάξῃ τὸ πρόγραμμα τῆς συνοδευούσης τὰς συναθροίσεις ταύτας κατηχητικῆς διδασκαλίας.

Τὰ τρία μαθήματα τοῦ καθηγητοῦ π. Martimort εἶχον ὡς θέμα τὰς λιτανείας ἐν τῇ ἀνατολῇ καὶ τῇ δύσει. Ἡ ἀλληγορικὴ καὶ θεολογικὴ ἐρμητικὴ ἀνάγνωσις αὐτῶν, ὡς εἰκονίζουσῶν τὸν νέον λαὸν τοῦ Θεοῦ ἐν ταξειδίῳ καὶ ἐν τῇ ὁδῷ πρὸς τὴν νέαν Ἱερουσαλήμ, τὰ ἐν τῇ Γραφῇ πρότυπα καὶ τὰ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἱστορίᾳ τῆς ἐκκλησίας παραδείγματα ἀπέτελεσαν τὸ πρῶτον μέρος τῶν ἐν λόγῳ μαθημάτων. Αἱ σήμερον ἐν τῇ πράξει τῆς ἐκκλησίας περιωθεῖσαι λιτανεαὶ διηρέθησαν ὑπὸ τοῦ π. Martimort εἰς τὰς ἐξῆς κατηγορίας : α') τὰς ἀναμνηστικὰς γεγονότος τινὸς ἐπισυμβάντος ἐν τῷ παρελθόντι, τὸ ὅποιον προτίθενται νὰ ἀναπαραστήσουν (διὰ τὴν ἀνατολὴν : τοῦ Ἐπιταφίου καὶ τῆς Κυριακῆς τῆς Ὁρθοδοξίας ἐν τῇ ~~Βυζαντινῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Βασιλῶν εἰς τοὺς Σύρους· διὰ τὴν δύσιν : τῆς Ὑπαπαντῆς, τῶν Βασιλῶν καὶ τῆς νυκτὸς τοῦ Πάσχα~~) β') τὰς λιτανείας τῆς μετανοίας ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ φοβερῶν πολέμων, κινδύνων, λιμῶν, ἀνομβρίας, ἐκ τῶν ὁποίων πολλὰ βαθμηδὸν κατέληξαν νὰ καταστοῦν ἐνιαύσιοι (ὡς ἡ Iitania major τῆς 25ης Ἀπριλίου ἐν Ρώμῃ), ἢ νὰ προσλάβουν σταθερὸν περιεχόμενον καὶ συγκεκριμένον λειτουργικὸν τύπον (ὡς αἱ ἀκολουθίαι εἰς διαφόρους λιτὰς) τοῦ βυζαντινοῦ εὐχολογίου), γ') εἰς τὴν λιτανεῖαν τῆς Κυριακῆς ἐν τῷ Ρωμαϊκῷ τύπῳ, ἔχουσαν ἐξιλεωτικὸν καὶ καθαρκτικὸν χαρακτῆρα καὶ τέλος δ') τὰς λιτανείας ~~τὰς ἀποβλεπούσας εἰς ἕνα πρακτικὸν σκοπὸν ὡς τοῦ γάμου, τοῦ βαπτίσματος, τῆς κηδείας, τῆς μεταβάσεως εἰς τὴν πηγὴν κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Θεοφανείων καὶ τῆς ὑποδοχῆς τοῦ ἐπισκόπου ἐν τῇ ἀνατολῇ καὶ τῆς ἀνακομιδῆς τῶν λειψάνων, μεταφορᾶς τῆς θ. κοινωνίας, τῆς κηδείας καὶ τῆς ὑποδοχῆς τοῦ ἐπισκόπου καὶ τῶν ἁγίων ἐλαίων κατὰ τὴν μεγάλην Πέμπτην ἐν τῇ δύσει καὶ τὰς κατὰ τὴν θ. λειτουργίαν λιτανευτικὰς εἰσόδους εἰς ἀμφοτέρας τὰς ἐκκλησίας.~~ Ἱστορήθη τέλος καὶ μὲ τὸ συναφὲς θέμα τῶν «λιτανειῶν τῶν ἁγίων» τῆς

ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας.

Ὁ π. Gy εἰς δύο μαθήματα ἐξήτασε τὴν εὐλογίαν τοῦ ἄρτου, τοῦ μέλιτος καὶ τοῦ γάλακτος κατὰ τὸ βάπτισμα, τοῦ ἄλατος, τῶν νέων καρπῶν, τοῦ τυροῦ καὶ τῶν ἐλαίων, ἰδιαίτερος δὲ τοῦ ὕδατος, τῆς πασχαλινῆς λαμπάδος καὶ τοῦ πασχαλινοῦ ἄμνου ἀπὸ ἱστορικῆς, θεολογικῆς καὶ κανονικῆς ἔτι πλευρᾶς.

Τέλος ὁ π. Molin ἀπετέλεσε ἕνα ζῶν ὑπόδειγμα ἀκαμάτου καρποφόρου ἐπιστημονικῆς ἐργασίας, ἥτις ἀρχομένη ἐκ τοῦ μηδενὸς ἄνευ μέσων οἰκονομικῶν καὶ ἐπιτελείου συνεργατῶν μεθ' ἱκανὸν χρόνον εὐρίσκεται πρὸ ἐνὸς κολοσσιαίου καὶ ἀνυπολογίστου ἀξίας ἔργου. Ὁ π. Molin, ἀσχολούμενος μὲ τὰ προβλήματα τῶν ἐργατῶν καὶ ἀγροτῶν καὶ περιερχόμενος διὰ ποιμαντικούς λόγους τὰς διαφόρους πόλεις τῆς Γαλλίας, ἐπεσκέπτετο τὰς κατὰ τόπους βιβλιοθήκας καὶ ἐκεῖ ἐπὶ τόπου ἐπιμελῶς ἠρεῦνα τὰ ἀρχαῖα χειρόγραφα καὶ ἐντυπα εὐχολόγια. Κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν ἐργαζόμενος ἐπὶ ἔτη ἱκανὰ ἔχει μελετήσῃ ἕνα μέγαν ἀριθμὸν εὐχολογίων, ἐξέδωκε δὲ τὰ πρῶτα πορίσματα τῆς ἐνδελεχοῦς αὐτοῦ ἐρεύνης. Συμφώνως πρὸς ταῦτα τὸ *Rituale Romanum* διῆλθε τρεῖς περιόδους διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν σημερινήν του μορφήν : τὴν προμεταρρυθμιστικὴν, τὴν κατὰ τὴν μεταρρυθμίσιν καὶ τὴν ἐπακολούθησαν αὐτῆν ἀντιμεταρρυθμιστικὴν περίοδον καὶ τέλος τὴν μετ' αὐτὴν τελευταίαν πρόσφατον περίοδον. Κατὰ τὴν πρώτην τὰ εὐχολόγια ἦσαν ἀτελεῖς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἤττον συλλογαί, διαφόρου περιεχομένου, μὲ ἀρκετὰς κατὰ τόπους διαφορὰς, ἀναλόγους πρὸς τὴν τοπικὴν παράδοσιν ἐκάστης ἐπισκοπῆς, μὲ σταθερὸν περιεχόμενον τὴν θ. λειτουργίαν καί, εἰ καὶ οὐχὶ πάντοτε, τὴν ἀκολουθίαν τοῦ γάμου καὶ λίαν συντόμους τυπικὰς διατάξεις. Κατὰ τὴν ἀντιμεταρρυθμιστικὴν περίοδον τὰ εὐχολόγια καθίστανται περισσότερον σύμφωνα πρὸς τὴν ρωμαϊκὴν πρᾶξιν, παραμένον ὅμως τοπικὰ τινα ἔθιμα, ἐκπίπτουν δὲ ἀκολουθίαι ἢ τύποι οἱ ὅποιοι ἐφαίνοντο ὡς αἰτία σκανδάλου. Τέλος ἡ τρίτη καὶ κλασσικὴ περίοδος, ἡ ὅποια διαρκεῖ μέχρι τῶν μέσων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν εἰσοδὸν τυπικῶν διατάξεων, ἐπεξηγήσεων καὶ εὐχῶν ἀκόμη εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ λαοῦ λαλουμένην γλῶσσαν, ὡς καὶ τὴν ἐπίδρασιν τῆς θεολογίας, ἀρχαιολογίας, τοῦ Ἰανсениσμοῦ, τοῦ Γαλλικανισμοῦ καὶ αὐτοῦ ἔτι τοῦ Ὀρθολογισμοῦ.

ΤΟ ΙΩΒΗΛΑΙΟΝ ΤΗΣ ΡΩΜΑΙΟΚΑΘΟΛΙΚΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗΣ ΚΙΝΗΣΕΩΣ

Τὴν 23ην Ἰουλίου τρέχοντος ἔτους ἐωρτάσθη σεμνοπρεπῶς εἰς τὴν μονὴν τῶν Βενεδικτίνων τοῦ Mont-César ἐν Louvain τοῦ Βελγίου ἡ πεντηκονταετηρὶς τῆς Λειτουργικῆς κινήσεως.

Παρόντες ἦσαν πλὴν τῶν συμμετεχόντων εἰς τὴν λειτουργικὴν ἑβδομάδα τοῦ Mont-César καθηγητῶν τῆς λειτουργικῆς τῶν Σεμιναρίων καὶ ἐκλεκτοὶ ἐκπρόσωποι τῆς ἐν Βελγίῳ Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Louvain, οἱ ἡγούμενοι τῶν ἐν Βελγίῳ Μονῶν καὶ ἄλλοι τινές.

Ἐν ἀρχῇ ὁ π. B. Botte ἐχαίρετσε τὴν συγκέντρωσιν, ἐπιμνησθεῖς ἡμερῶν ἀρχαίων καὶ παρόντων καὶ ἀπόντων πρωτεργατῶν τῆς λειτουργικῆς κινήσεως. Ἀκολουθῶν δὲ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Malines καὶ πριμᾶτος τοῦ Βελγίου Καρδινάλιος Van Roey ἀπηύθυνε θερμούς πατρικούς λόγους πρὸς τὴν ὁμήγυριν. « Ἐθεώρησα καθῆκόν μου — εἶπε μεταξὺ ἄλλων — νὰ ἔλθω διὰ νὰ παραστῶ εἰς τὴν ἀναμνηστικὴν αὐτὴν συνεδρίασιν διὰ νὰ ἐκδηλώσω διὰ τῆς παρουσίας μου τὸ μέγα ἐνδιαφέρον, τὸ ὁποῖον ὡς ἐπίσκοπος τρέφω διὰ τὴν λειτουργικὴν κίνησιν, ὡς καὶ τὴν βαθεῖάν μου ἀναγνώρισιν πρὸς ὄλους ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ἀφοσιώνονται καὶ ἀφοσιώθησαν ἀπὸ πεντηκονταετίας εἰς τὴν εὐεργετικὴν αὐτὴν ἀποστολήν». Ἀνέγνωσεν ἀκολουθῶν ἐπιστολὴν τοῦ Καρδινάλιου Tardini, ὁ ὅποιος ἐκ μέρους τῆς Α.Α. τοῦ Πάπα Ἰωάννου ΚΓ' ἐχαίρετσε τοὺς παρισταμένους καὶ ἠὐχῆθη ἀγλαοὺς καρπούς διὰ τὸ μέλλον.

Ἀποχωρήσαντος τοῦ Καρδινάλιου ὁ ἐκ τῆς Μονῆς τοῦ Mont-César π. A. Robeyns

διὰ μακρῶν ἀνέπτυξε τὴν ἱστορίαν καὶ τὰ ἐπιτεύγματα τῆς λειτουργικῆς κινήσεως.

Τέλος ὁ π. Martimort, διευθυντῆς τοῦ Κέντρου ποιμαντικῆς λειτουργικῆς τῶν Παρισίων, ἀνεφέρθη εἰδικῶς εἰς τὸ ἔργον τοῦ πατρὸς καὶ πρωτεργάτου τῆς νεωτέρας λειτουργικῆς π. Lambert Beauduin καὶ εἰδικώτερον εἰς τὴν συμβολὴν τούτου εἰς τὴν ἴδρυσιν καὶ πρόδον τοῦ ἀνωτέρου κέντρου καὶ τῆς ἐν γένει γαλλικῆς λειτουργικῆς κινήσεως κατὰ τὴν ἐπὶ εἰκοσαετίαν (1931-1951) ἐν Γαλλίᾳ ἐξορίαν του.

Μία τιμητικὴ δὲ ἐπίσκεψις τῶν συμμετασχόντων εἰς τὸν ἑορτασμὸν εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ Τιμίου Σταυροῦ ἐν Chevotogne, ὅπου διέρχεται τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ ἐπιγεῖου βίου του ὁ π. Beauduin, ἦτο τὸ ὠραῖον συμπλήρωμα τοῦ ἑορτασμοῦ.

Πράγματι ἡ νεωτέρα λειτουργικὴ κίνησις, ἡ ὁποία τόσῃν ἐπανάστασιν προεκάλεσεν εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ἀρχὴν καὶ σπονδυλικὴν στήλην ἔχει τὸ ἔργον τοῦ π. Beauduin. Ἡ ἐμπνευσις ἀφείλετο εἰς τὸν εἰς ἅγιον ἀνακηρυχθέντα Πάπαν Πιον τὸν Γ', τὸν λειτουργικὸν ἀποκληθέντα Πάπαν. Ἄλλ' ἡ ἐκκίνησις ἐγένετο ἀπὸ τὴν φλογερὰν καρδίαν καὶ ἡ θεμελίωσις ἀπὸ τὸν τετραγωνικὸν νοῦν καὶ τὰς ρωμαϊκάς χεῖρας τοῦ π. Lambert. Πρὸ αὐτοῦ μόνον περὶ προϊστορίας τῆς λειτουργικῆς κινήσεως δυνάμεθα νὰ ὁμιλώμεθα. Εἰς τὴν Γερμανίαν ἡ ὁδὸς ἦτο ἐσφαλμένη. Τὸ ἰδεῶδες τῆς θείας λατρείας ἐτίθετο εἰς μίαν χιμαϊρώδη ἐπιστροφὴν εἰς μίαν ὡς ἰδανικὴν θεωρουμένην ἐποχὴν εἶτε τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας εἶτε τῶν πατερικῶν ἢ μεσαιωνικῶν χρόνων. Κατ' ἀνάγκην ἡ λειτουργικὴ κίνησις περιέπεσεν εἰς ἕνα ἀρχαιολογισμὸν κατέστη θέμα καὶ ἀπασχόλησις τῶν λογίων καὶ ἡ σημερινὴ λατρεία, ἡ νόμιμος καὶ ἀληθὴς λατρεία τῆς ἐκκλησίας, ἐθεωρήθη νόθον τέκνον μιᾶς λαμπρᾶς ἐποχῆς. Εἰς τὴν Γαλλίαν (Solesme) τὸν ἀντικείμενον ἢ βᾶσις ἦτο ἐσφαλμένη. Ἦγνοήθη τὸ κύριον καὶ πραγματικὸν πλήρωμα τῆς ἐκκλησίας καὶ ὅλαι αἱ προσπάθειαι ἀπέβλεπον πρὸς μίαν ἰδεῶδη καὶ ὑπαρκτὴν μόνον εἰς ὀρισμέναν Μονάδα κοινότητα. Ἄλλ' ὁ κύριος ἔγκος τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ συνόλου πολὺ ἀπέυχε ἀπὸ ἀπόψεως καταρτισμοῦ καὶ πνευματικότητος τῶν μοναστικῶν κοινοτήτων καὶ ἡ λειτουργικὴ κίνησις ἐσπείρει εἰς τὸπον χέρσον. Οὕτω παρὰ τὰς προσπάθειαις καὶ τοὺς κόπους τῶν προδρόμων αὐτῶν ἡ κατάστασις τῆς λατρείας ὀλίγον διέφερον ἀπὸ τὸν πρόσφατον μεσαίωνα : Παντελὴς ἀδιαφορία τοῦ λαοῦ διὰ τὴν ἀκατάληπτον, συνυπουργούσης καὶ τῆς ἀκατανόητου γλώσσης, λατρείας, ἡ ὁποία οὕτω παρέμενε ὑπόθεσις τοῦ κλήρου καὶ τῶν μοναχῶν. Τυπικὴ παρακολούθησις τῆς λειτουργίας τῆς Κυριακῆς διὰ τὴν ἀποφυγὴν τοῦ θανασιμίου ἁμαρτήματος ὑπὸ κωφῶν καὶ ἀλάλων προσώπων. Παντελὴς ἄγνοια καὶ παραμέλησις τῶν πνευματικῶν θησαυρῶν τῆς χριστιανικῆς λατρείας εἰς τὴν κατήχησιν, τὸ κήρυγμα καὶ τὸν ἀτομικὸν καταρτισμὸν καὶ τέλος ὄργιον τῶν λεγομένων εὐλαβειῶν ἢ ἀφοσιώσεων (devotiones) καὶ τῶν παραλειπτουρικῶν πράξεων — ροδαρίου, λατρείας τῆς θ. εὐχαριστίας, δρόμου τοῦ Σταυροῦ, ἰδιωτικῶν προσευχῶν κατὰ τὴν θ. λατρείαν κλπ. —, αἵτινες διέσπων τὸν κοινωνικὸν χαρακτῆρα τῆς λατρείας, ὡς ἐν ἐνὶ στόματι καὶ μιᾷ καρδίᾳ λατρείας τοῦ μυστικοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ.

Τὸ ἐξαιρέτως κριτικὸν πνεῦμα τοῦ π. Beauduin διεῖδε τὰ σφάλματα τῶν παλαιῶν προσπαθειῶν καὶ ἔλαβε διδάγματα ἀπὸ αὐτά. Ἔργασθεὶς ἐπὶ μακρὸν ὡς ἐφημέριος, καὶ δὴ μεταξὺ ἀγροτῶν καὶ ἐργατῶν, εἶχε σαφῆ συνειδήσιν τῆς ἀληθοῦς ποιότητος τῶν χριστιανῶν, νοῦς δὲ κατ' ἐξοχὴν πρακτικὸς ἀπέφυγε τὸν σκόπελον τῆς ἀρχαιολογίας. Ἀντιμετώπισε τὰ λειτουργικὰ κείμενα ὡς ἔχουν καὶ τὸν λαὸν ὡς εἰς τὴν πραγματικότητα εἶναι. Μοναχὸς τότε καὶ καθηγητῆς τῆς θεολογίας εἰς τὴν μοναχικὴν σχολὴν τοῦ Mont-César ἐν Louvain ἔσχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ στραφῇ καὶ νὰ μελετήσῃ τὰ λειτουργικὰ κείμενα καὶ νὰ ἐκτιμήσῃ ἰδιαιτέρως αὐτὰ ὡς πηγὴν δογματικῆς καὶ ἠθικῆς διδασκαλίας καὶ ὡς μέσα ἐξαίρετα, δι' ὧν τὸ πάλαι ἡ ἐκκλησία ἐπεδίωξε καὶ ἐπέτυχε τὴν κατὰ Χριστὸν προαγωγὴν τῶν πιστῶν. Κατανόησις λοιπὸν τῶν ἐν τῇ θ. λατρείᾳ τελουμένων, συστηματικὴ χρησιμοποίησις τοῦ λειτουργικοῦ ὕλικου εἰς τὴν κατήχησιν καὶ τὸ κήρυγμα, ἐνεργὸς συμμετοχὴ εἰς τὴν λατρείαν

τῆς ἐκκλησίας, ἐντονωτέρα ἀτομικὴ λειτουργικὴ ζωὴ καὶ ἀνασύνδεσις πρὸς τὰς παλαιὰς λειτουργικὰς παραδόσεις ἰδοῦ αἱ βασικαὶ ἰδέαι καὶ ἀρχαὶ τῆς συλληφθείσης ἤδη λειτ. κινήσεως, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι μίαν τοιαύτην λειτουργικὴν ἀναγέννησιν θὰ συνεπέγητο μίαν ὀριστικὴν καὶ βαθεῖαν μεταβολὴν ἐπὶ τὸ βέλτιον εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς.

Ἡ πρώτη ἀπόπειρα παρουσιάσεως δημοσίᾳ τῶν ἰδεῶν τούτων ἐγένετο πρὸ πεντηκονταετίας εἰς τὸ ἐν Malines «Συνέδριον τῶν καθολικῶν ἔργων» (Σεπτέμβριος τοῦ 1909). Ἡ ὑποδοχὴ ὑπῆρξε ψυχρά. Ἡ ἀνακοίνωσις τοῦ π. Lambert μόλις εὔρε θέσιν εἰς τὸ τρίμημα «ἐπὶ τῆς τέχνης» τοῦ συνεδρίου. Ἄλλ' ὁ ριθφεὶς σπῆρος ἔσχεν ἄμεσον καρποφορίαν. Τῇ ὑποστηρίξει τοῦ περιφήμου Καρδινάλιου Mercier καὶ ὑπὸ τὴν ἐνεργὸν αὐτοῦ προστασίαν οἱ λόγοι ταχέως ἐγένοντο ἔργον. Ὁλόκληρος ἡ Μονὴ τοῦ Mont-César μετεβλήθη εἰς φυτώριον καὶ ἐργαστήριον διὰ τὴν διάδοσιν τῶν ἰδεῶν καὶ τὴν ἐπιτυχίαν τῶν σκοπῶν τῆς λειτ. κινήσεως. Ἡ κίνησις ἐστράφη πρὸς τοὺς ἱερεῖς. Ὅταν κατεκτάτο ὁ ἱερεὺς καὶ μετεβάλετο εἰς ἀπόστολον τῶν ἰδεῶν τὸ ἔργον θὰ ἦτο πολὺ εὐχερέστερον. Ἐκάστη ἐνορία θὰ εἶχε τὸν ἀπόστολόν της. Διὰ τοῦτο καὶ αἱ ἀπὸ τοῦ ἐπομένου ἔτους (1910) διοργανοῦνται λειτουργικαὶ ἐβδομάδες μὲ διαλέξεις, συζητήσεις, ἀποφάσεις καὶ μὲ τοὺς ὀγκώδεις τόμους τῶν πρακτικῶν τῶν ἀπηυθύνοντο κυρίως πρὸς τοὺς ἱερεῖς. Καὶ τὸ ἤδη ἀπὸ τοῦ 1909 ἐκδοθὲν καὶ μέχρι σήμερον συνεχιζόμενον ὑπὸ ἄλλο ὄνομα καὶ μορφήν («Questions liturgiques et paroissiales»), περιοδικὸν τῆς κινήσεως «La vie liturgique» κυρίως πρὸς τοὺς ἱερεῖς ἀπέβλεπεν.

Ἀμέσως ἤρρισε καὶ ἡ μετάφρασις τοῦ Λειτουργικοῦ (Missale) μετὰ τῶν ἐσπερινῶν διὰ νὰ δοθῇ εἰς χεῖρας τοῦ λαοῦ βιβλίον, δι' οὗ θὰ ἤδύνατο νὰ παρακολουθήσῃ καὶ νὰ συμμετάσχῃ εἰς τὰ ἐν τῷ ναῷ τελούμενα, παρακαμπτομένου οὕτω τοῦ ἐμποδίου τῆς λειτουργικῆς γλώσσης.

Τὸ 1914 ἐξεδόθη ἐν Louvain τὸ πρῶτον ὁ καταστατικὸς οἰονεὶ χάρτης τῆς λειτ. κινήσεως, τὸ περίφημον καταστὰν συγγραμμάτιον τοῦ π. Beauduin: «La piété de l'Eglise, principes et faits», τὸ ὁποῖον, παρὰ τὰς προκληθείσας πολλαχόθεν, ἰδίως ἐκ τῶν ἐκπροσώπων τῆς παραδοσιαρχικῆς ἐκκλησιαστικῆς γραμμῆς καὶ εὐσεβείας Ἱησουϊτῶν κ.ἄ., ἐσημείωσε μέχρι σήμερον μίαν ἄνευ προηγουμένου ἐκδοτικὴν ἐπιτυχίαν.

Ἐντὸς ὀλίγου ἐδημοσίευσεν καὶ τὸ «Σχῆδιον ἐγχειριδίου τῆς λειτουργικῆς» καὶ πλήθος σχετικῶν ἄρθρων.

Ἄλλὰ καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ - ἱστοριοφιλολογικὴ πλευρὰ τῆς λειτουργικῆς δὲν παρημελήθη. Ἰδίως οἱ δύο ἐξαιρέτοι λειτουργιολόγοι ὁ ἡγούμενος τοῦ Mont-César π. B. Capelle καὶ ὁ ἐν τῇ αὐτῇ Μονῇ ἱερομόναχος π. B. Botte ὑπῆρξαν οἱ ἐπιστημονικοὶ παραστάται τῆς κινήσεως.

Ὁ πόλεμος ἀνέκοψε τὰς προσπάθειάς μετ' αὐτὸν ὅμως ἡ ἡνδρωμένη πλέον καὶ ἡ εἰς ἄλλας χώρας ἤδη προπολεμικῶς διαδοθεῖσα λειτ. κίνησις (Γερμανία, Ὀλλανδία, Ἰταλία, Γαλλία), ἐδημιούργησε νέα κέντρα καὶ ἐπανεμφανίσθη μὲ ὅλην τὴν σφριγηλότητα. Τὸ Κέντρον τῆς ποιμαντικῆς Λειτουργικῆς εἰς Παρισίους μὲ τὰς λαμπράς του ἐκδόσεις (Maison Dieu, Lex Orandi, Fêtes et Saisons κλπ.), τὸ ἐσχάτως ἰδρυθὲν Ἰνστιτούτον λειτουργικῆς εἰς τὴν αὐτὴν πόλιν, τὸ παλαιὸν λειτ. κέντρον τῆς Maria Laach καὶ τῶν Τρεβίρων εἰς τὴν Γερμανίαν, αἱ εἰς ἐκάστην ἐπισκοπὴν ἐπιτροπαὶ ἐπὶ τῆς θ. λατρείας καὶ τὰ ὑπ' αὐτῶν ἐκδιδόμενα Ἑυτυκὰ, τὰ εἰς διαφόρους πόλεις κατ' ἔτος σχεδὸν συγκαλούμενα εὐχαριστιακὰ ἢ λειτουργικὰ συνέδρια καὶ αἱ ἐν τῇ πρώτῃ κοιτίδι τῆς λειτ. κινήσεως λειτουργικαὶ ἐβδομάδες διὰ τοὺς καθηγητὰς τῆς λειτουργικῆς εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς Σχολὰς, τὸ λειτουργικὸν Κέντρον μὲ τὰς σπουδαιότητας του ἐκδόσεις, τὸ λειτουργικὸν Ἰνστιτούτον καὶ τὸ προαναφερθὲν περιοδικὸν τῆς αὐτῆς Μονῆς, τέλος τὸ λειτουργικὸν κέντρον τῆς ἱεραποστολικῆς Μονῆς τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου ἐν Bruges μὲ τὰς ἐκδόσεις καὶ τὰ περιοδικὰ του καὶ αἱ εἰς τὴν ἀνατολικὴν λατρείαν ἀφορῶσαι ἐκδόσεις τῆς Μονῆς τῆς Chevetogne ἐπιτελοῦν ἕνα ἀνυπολόγιστον ἐκτάσεως καὶ βάρους ἔργον.

Ἡ μεταπολεμικὴ λειτ. κινήσις κατώρθωσε νὰ ἐπιρραέσῃ καὶ τὸ, ἐκ καθήκοντος ἄλλως τε, συντηρητικὸν καὶ ἐπιφυλακτικὸν κέντρον τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς ἐκκλησίας, τὸ Βατικανόν. Αἱ τελευταῖαι ἐπὶ Πίου τοῦ ΙΒ' μεταρρυθμίσεις τῶν περὶ νηστείας διατάξεων, τῆς εὐχαριστιακῆς νηστείας, τῆς μεγάλης ἐβδομάδος καὶ τῶν διγλώσσων εὐχολογιῶν, παρὰ τὰς ἐπιφυλάξεις τὰς ὁποίας θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἔχῃ διὰ τινὰς τοῦλάχιστον ἀπὸ αὐτάς, ἐξετηγασαν ἀπὸ τὴν μακρὰν καὶ σοβαρὰν ἐργασίαν τῶν λειτουργικῶν κέντρων καὶ ἀποβλέπουν εἰς τὸ νὰ διευκολύνουν τὸν λαὸν πρὸς καλλιτέραν συμμετοχὴν του εἰς τὴν θ. λατρείαν*.

Ἴσως θὰ ἠδύνατο νὰ προσαχθῇ κατὰ τῆς λειτ. κινήσεως ποιά τις ἀναρχία καὶ αὐθαιρεσία εἰς τὰς ἐνεργείας μερικῶν ἐκ τῶν οὐχὶ καὶ πρώτης τάξεως, πάντως ὅμως καλῆς θελήσεως, ἐκπροσώπων αὐτῆς. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ λησμονῆται ὅτι ἡ κίνησις διανύει ἀκόμη μεταβατικὴν περίοδον καὶ ἀνάλογα φαινόμενα εἰς παρομοίας περιστάσεις εἶναι ἀναπόφευκτα. Ἐπίσης καὶ ἡ παράκαιμψις τοῦ θέματος τῆς λειτουργικῆς γλώσσης. Βεβαίως δὲν πρέπει νὰ παραγνωρίζεται τὸ ἄκρως ἀκανθῶδες καὶ ἀπὸ πάσης ἐπόψεως δυσεπίλυτον τοῦ θέματος τοῦτου. Πλὴν ὅμως καὶ τὸ φαινόμενον τοῦ ἐκκλησιάσματος — ἀναγνωστηρίου δὲν εἶναι καὶ τόσον ἐνθαρρυντικόν. Ἄν ἕκαστος πιστὸς ἀγωνίζεται εἰς τὸ ἀνὰ χεῖρας βιβλίον του νὰ ἀνεύρῃ τὰ τῆς θ. λατρείας, νὰ παρακολουθῆσθαι τὸν ἱερέα, νὰ ἀναγνώσῃ τὴν μετὰφρασιν τῶν λεγομένων ἢ ψαλλομένων, νὰ ἀνατρέξῃ εἰς τὰ κινητὰ μέρη, δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι κατανοεῖ τὰ τελούμενα καὶ λεγόμενα, ἀλλ' οὐχὶ ὅτι καὶ συμμετέχει ἐνεργῶς εἰς αὐτά. Ἐὰν πρῶτα βήματα βεβαίως ἔχουν γίνῃ καὶ διὰ τὴν γλώσσαν. Θὰ ἦτο ἀσύνητος καὶ ἀνάρμοστος ὁ συνετὸς αὐτὸς βηματισμὸς νὰ μεταβληθῇ εἰς ἀγῶνα δρόμου.

Καὶ ὁ π. Beauduin, ὁ ὁποῖος ἠξιώθη κατὰ μίαν ἰδιαιτέραν τῆς θείας προνοίας εὐνοίαν, ὄχι μόνον νὰ σπεῖρῃ καὶ νὰ ποτίσῃ τὴν λειτ. κίνησιν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἴδῃ τὰς χώρας λευκάς πρὸς θερισμὸν καὶ νὰ θερίσῃ ἰδίαις χερσὶ καρποὺς παρ' ἑλπίδα δαψιλῆς καὶ εἰς πεντήκοντα καὶ εἰς ἑκατὸν περὶ τὸ τέλος τώρα τοῦ βίου του ἠξιώθη νὰ ἴδῃ καὶ τὸ ἰωβηλαῖον τοῦ ἔργου του.

Ἴδού οἱ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ πρὸς τὸ συνέδριον ἀπὸ μαγνητοφώνου ἀκουσθέντες γερωντικοὶ λόγοι του.

α' Ἐπιθυμῶ ἐν πρώτοις νὰ εὐχαριστήσω τὸν π. B. Botte διὰ τὴν ἐπινοητικὴν εὐφυίαν, τὴν ὁποίαν ἐπέδειξε διὰ νὰ μὲ κάμῃ νὰ χαρῶ, παρὰ τὰς ἀναπηρίας μου, τὸ ἰωβηλαῖον τοῦ ἔργου μας, τοῦ ἔργου σας. Ἡ φυσικὴ ἀκίνησις δὲν θὰ μὲ ἐμποδίσῃ ἀπὸ τοῦ νὰ μετᾶσχῶ εἰς τὴν χαρὰν τοῦ γεγονότος τούτου.

Ἄς μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ ἐνθυμηθῶ μερικὰ ἐπεισόδια τῆς ἱστορίας του, τὰ ὁποῖα θὰ ἐνδιαφέρουν τοὺς φίλους μας τῆς λειτουργίας.

Τὰ πρῶτα βήματά της εἰς τὴν ζωὴν ἦσαν διστακτικά· ἔπρεπε κατὰ πρῶτον νὰ ἀποκτήσῃ μίαν θέσιν ὑπὸ τὸν ἥλιον. Ματαίως ἐπεχείρησα πολλὰς προσπάθειαις : κατὰ πρῶτον νὰ τοποθετήσω τὴν λειτουργικὴν διάλεξιν εἰς τὸ ἐπὶ τῆς διδασκαλίας τμήμα τοῦ πρώτου Συνεδρίου τῆς Malines τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1909. Κατηγορηματικὴ ἀρνήσις τοῦ προϋπαμένου τοῦ τμήματος αὐτοῦ, ὁ ὁποῖος ἔβλεπε τὴν διάλεξιν αὐτὴν ὡς τὴν στακτοποῦταν τοῦ μύθου. Ἐνα δεῦτερον διάβημα εἰς τὸ ἠθικὸν τμήμα ἔσχε τὴν ἴδιαν τύχην. Τὸ τρίτον εἰς τὸ τμήμα τῆς εὐσεβείας ὑπῆρξεν ἀκόμη περισσότερον ἀτυχές. Ἐθεώρουν τὴν λειτουργίαν ὡς μίαν φανταστικὴν εὐσεβείαν, ἡ ὁποία δὲν ἠδύνατο νὰ εὑρῇ θέσιν εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν. Τέλος τῇ συμβουλῇ ἐνὸς ἀρχιτέκτονος δὲν εὔρον θέσιν ὡς ὀμιλητῆς παρὰ μόνον εἰς τὸ τμήμα τῆς τέχνης, ὅπου παρουσιάσθη ὡς κἄτι τὸ περίεργον.

ἼΙ ἱστορία τῆς κινήσεως ἀνακαλεῖ συχνὰ εἰς τὴν μνήμην χαρακτηριστικὰ ἐπεισόδια,

* Ἰδεῖναι περὶ τῆς λειτουργικῆς κινήσεως τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας βλ. O. Rousseau, Histoire du mouvement liturgique, Lex orandi 3, Paris 1945 — II. Τρεμπέλα, Ἡ ρωμαϊκὴ λειτουργικὴ κίνησις καὶ ἡ πράξις τῆς ἀνατολῆς, Ἀθῆναι 1949.

τὰ ὁποῖα εἶναι χρήσιμα εἰς τοὺς διαδόχους. Ἄλλοτε εἰς τὴν Louvain οἱ φοιτηταὶ εἶχον τὴν συνήθειαν νὰ μεταβιβάζουν εἰς τοὺς νεωτέρους τῶν μίαν χαρακτηριστικὴν ἱστορίαν. Ἐνα πολυτελὲς ἐμπορικὸν κατάστημα προσήλκυε ὅλα τὰ βλέμματα ἐξ αἰτίας τῆς λαμπρότητος τῆς προθήκης του. Ἡ ἀληθινὴ ἱστορία ἀπεκάλυπτεν ὅτι ὅλη αὐτὴ ἡ ἐγκατάστασις ὠφείλετο εἰς μίαν θαρραλίαν καὶ ἐπιχειρηματικὴν γενεάν, ἡ ὅποια κατόπιν προσπαθεῖεν, μετεμύρφωσε μὲ ἐπιμονὴν διὰ τῆς ταπεινῆς τῆς ἐργασίας τὸ κατ' ἀρχὰς πτωχὸν ἐμπορικὸν κοφίνι. Μὲ κατενόησαν . . . Ὡὰ ἦτο μεγάλη πλάνη ἐὰν ἐφαντάζοντο τὴν ἀρχὴν μεγαλειώδη, χωρὶς νὰ ὑπολογίσουν ὅτι ὅλαι αἱ ἐπιτυχίαι τῆς λειτ. κινήσεως ὀφείλονται εἰς τοὺς πρώτους ἐργάτας.

Τοῦτο μὲ φέρει εἰς τὸ νὰ ἀποδώσω τιμὴν εἰς τὸν ἡγούμενον π. Capelle ὁ ὁποῖος ἐθύσασε τὴν ἐπιστημονικὴν του σταδιοδρομίαν διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς κινήσεως· εἰς τὸν π. B. Botte, ὁ ὁποῖος κατέστη ἡ ψυχὴ τῆς λειτουργικῆς δράσεως εἰς τὰς χώρας μας, τοῦ ὁποῖου ὁ ἀφορτισμὸς ἐντὸς ὀλίγου μὲ ἐνθουσιασμὸν τὸ ἰωβηλαῖον· εἰς τὸν νέον ἡγούμενον π. Rombaut, ὁ ὁποῖος προσεφέρθη ὁλόκληρος διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἀποστολῆς· ἐν συντόμῳ εἰς ὁλόκληρον τὴν ἀδελφότητα τοῦ Mont-César, ἡ ὁποία ἔκαμε κύριον ἔργον τῆς τῆν διάδοσιν τῆς λειτουργίας.

Οἱ ἀπόστολοι τῆς κινήσεως ἔχουν διαποτισθῆ ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τοῦ ἀγίου Πάπα Πίου τοῦ Ἰ' καὶ ἔκαμαν τοὺς λόγους του διαταγὴν διὰ τὴν δρᾶσιν : «Ἐπειδὴ ἡ πλέον ζῶσα ἐπιθυμία μας εἶναι νὰ ἐπανανθίσῃ μὲ κάθε μέσον καὶ νὰ διατηρηθῆ εἰς ὅλους τοὺς πιστοὺς ἐν ἀληθῆς χριστιανικὸν πνεῦμα, εἶναι ἀνάγκη πρὸ παντὸς ἄλλου νὰ φροντίσωμεν διὰ τὴν ἀγιότητα καὶ τὸν πρὸς τὸν κατὸν ὀφειλόμενον σεβασμὸν, ὅπου οἱ πιστοὶ συγκεντρώνονται ἀκριβῶς διὰ νὰ εὑρουν αὐτὸ τὸ πνεῦμα εἰς τὴν πρώτην καὶ ἀπαράτητον πηγὴν του, ἡτοι τὴν ἐνεργὸν συμμετοχὴν εἰς τὰ ἀγιώτατα μυστήρια καὶ τὴν δημοσίαν καὶ ἐπίσημον προσευχὴν τῆς Ἐκκλησίας».

Ἄλλ' ἰδοὺ καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ παρόντος Πάπα ἀναγνώρισις καὶ ἐπευλογία τοῦ ἔργου εἰς ἐν χαρακτηριστικὸν ἀπόσπασμα τῆς μέσῳ τοῦ Καρδ. Tardini ἀπευθυνθείσης ἐπιστολῆς :

«Ὁ παρὼν ἐορτασμὸς ἐπιτρέπει νὰ ἀναμετρήσωμεν τὸν ἀπὸ πεντηκονταετίας διανορθέντα δρόμον! Πόσοι Χριστιανοὶ ἠδυνήθησαν νὰ ἐπωφεληθοῦν τοὺς θησαυροὺς τοὺς περιεχομένους εἰς τὰς ἀκολουθίας τῆς Ἐκκλησίας καὶ πόσαι ἐνορίαι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐπανεῦρον, χάρις εἰς τὰς ἐπιτηδείους προσπαθείας τῶν ποιμένων των, μίαν πνευματικὴν ζωτικότητα περὶ τὸ θυσιαστήριον. Καὶ εἶναι παρήγορον νὰ παρατηρήσῃ τις τὴν ταχύτητα, μετὰ τῆς ὁποίας παρόμοιαι πρωτοβουλία διεδόθησαν πολὺ μακρὰν τῶν βελγικῶν συνόρων . . . Μὲ αἰσθημα λαίπρον ἐλπίδας καὶ εὐγνωμοσύνης πρὸς τὴν θεῖαν πρόνοιαν ὁ ἄρκρος Ἀρχιερεὺς συγχαίρει ὅλους ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι χθὲς καὶ σήμερον εἰργάσθησαν μετὰ ζήλου διὰ νὰ καταστήσουν ζωντανωτέραν τὴν θ. λειτουργίαν . . . καὶ παρέχει εἰς αὐτοὺς ἐξ ὅλης καρδίας, εἰς ἐγγύτησιν τῶν θεῶν χαρίτων καὶ τῆς πατρικῆς του εὐνοίας, πλουσίαν τὴν ἀποστολικὴν εὐλογίαν».

Ὅτε ὁ ὑπέργυρος καὶ παράλυτος πλέον κατὰ τὰ κάτω ἄκρα π. Lambert Beauduin, φερόμενος ἐπὶ τῶν ὤμων δύο νέων μοναχῶν κινῶν πρὸς χαιρετισμὸν καὶ εὐλογίαν τὰς δύο τρεμαμένας χεῖράς του, ἀπεχαιρέτα τοὺς ἐλθόντας εἰς τὴν Μονὴν του διὰ νὰ ὑποβάλλουν τὰ σεβάσματά των καθηγητὰς τῆς λειτουργικῆς — μαθητὰς καὶ συνεχιστὰς τοῦ ἔργου του, πόσον ἡ σκηρὴ ὑπενθύμιζε ἕνα ἀνάλογον ἀποχωρισμὸν καὶ μίαν ἀνάλογον δέησιν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης : «Γεννηθῆτω δὴ διπλᾶ ἐν πνεύματί σου ἐφ' ἡμᾶς . . . Πάτερ, πάτερ· ἄρμα Ἰσραὴλ καὶ ἵππεὺς αὐτοῦ» (Βασιλ. Δ' 2, 9.12).

I. M. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗΣ